

VEURE I SER VIST: LES PROCESSIONS A LA CIUTAT

**MARIA
GARGANTÉ
LLANES**

Dra. en Geografia
i Història de l'Art

**DANIEL
VILARRÚBIAS
CUADRAS**

Llicenciat en Història
de l'Art i màster en
Arxivística i Gestió
documental

Des de temps immemorial que les classes socials emergents utilitzen els actes massius per exhibir-se i, per tant, promocionar-se. Aconseguir que parlin d'un mateix és el primer pas cap a la fama i, en conseqüència, cap a l'ascens social. La processó de Corpus va esdevenir, juntament amb les entrades reials i les celebracions extraordinàries (bàsicament la commemoració de victòries, tractats de pau i naixements d'hereus al tron) l'acte per excel·lència d'aquesta exhibició, un acte que deu bona part del seu gran èxit al fet que servia per veure, però encara més per ser vist, presentat o refrendat.

I en aquest fet hi té un paper fonamental el concepte d'*espai públic*, en tant que atorga una determinada carta de ciutadania que permet diferents nivells d'interacció social i la identificació (o no) amb els altres. D'aquesta manera, en una celebració tan codificada com la festa de Corpus, veurem que poc espai quedava a l'atzar i que la posició que ocupava cada estament social estava prèviament establerta segons la funció que havien d'ocupar en el context de la processó, que constituïa l'acte representatiu per excel·lència i socialment més rellevant, aquell per «veure i ser vist», en un moviment de doble direcció entre la participació directa en la processó i la participació com a espectador.

La festa i processó de Corpus de Barcelona emprà un model de desplegament protocol·lari molt delimitat i detallat, tradició que troba el seu origen en les entrades i rebudes espectacularitzades dels monarques. Donat el bon funcionament i les possibilitats d'inclusió que aquest model oferia, va esdevenir un referent per a la resta de poblacions del Principat i els reialmes d'Aragó, Mallorca i València, i una cita anyal irrenunciable per a

La processó de Corpus ha estat, durant molt de temps, l'acte representatiu per excel·lència per «veure i ser vist». Festa de Corpus Christi a la catedral de Barcelona / Fons família Cuyàs (1905-1980) (RF 5683), Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya

tots els estaments, els quals maldaven per romandre posicionats dins de les elits socials, polítiques i econòmiques a través d'una manifestació festiva global, amb expressió religiosa, cívica i artística.

A Barcelona, doncs, s'aprofitava per mostrar els estaments privilegiats, però també, un cop implicades les dues principals institucions polítiques (municipi i Església) i el rei, calia donar protagonisme i paper a la burgesia emergent, ja que els consellers escollien els qui portaven els ciris davant de la custòdia i les vares del tàlem que la cobria. Segons el protocol de 1424 (el primer que es conserva): «[...] són ordonats cascuns anys per los dits honorables Consellers certs honorables ciutedans per portar los ciris blancs denant lo preciós cors de Jhesuchrist [...] E los pus antichs en officis e altres honors van pus derrers denant lo dit preciós cors de Jhesuchrist [...] cascuns anys lo senyor Rey, si present és en Barchinona e los honorables Consellers e altres notables persones per los dits honorables Consellers elegidores porten los bordons del pali, lo qual va sobre lo sagrat cors de Jhesucrist [...].»¹ D'aquesta manera l'estament municipal burgès es reservava una quota de poder i de protagonisme, i de decidir a qui li concedia una parcel·la d'aquest poder, el poder de ser vist i de figurar davant del seu mateix estament per tal de promocionar-se cap a una futura posició més elevada.

Les ordinacions i crides municipals del segle XIV ja demanaven a tothom que netegés i escombrés el seu tros de carrer, aquell que es corresponia amb la façana del seu domicili, de manera que «per honor e reverència del dit sant Cors de nostre Senyor Ihesu Christ, haien lo dit die de diyous escombrades e deneiades e bé e honradament ampaliades e enramades les carreres e lochs per los quals lo dit sanct e sagrat Cors de nostre Senyor Ihesu Christ passarà, ço és quescú aytant com la sua possessió se estén».²

La cosa devia anar a més: els prohoms i nobles es devien fer muntar cadafals per poder presenciar el pas de la processó des d'un lloc elevat, ja que una prohibició del 1396 així ho fa pensar.³ Duran interpretà que eren altarets o estacions de parada del recorregut devocional, però Ramon Miró⁴ especula que més aviat es prohibia l'ocupació de la via pública per al lluïment i promoció de les classes benestants o nobles, que devien muntar parapets per contemplar, asseguts i enjoiats, el pas de la processó per davant dels seus domicilis i palaus urbans.

**Ramon Miró
especula que més
aviat es prohibia
l'ocupació de
la via pública
per al lluïment
i promoció de
les classes
benestants o
nobles.**

1. SOLEMNITATS, volum I (1930), pàgines 17-20. Nosaltres l'hem tret del manuscrit original conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Manuscrits, 16-86 (manuscrit III) folis 9v i 10r. Vegeu l'annex documental.

2. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Fons AHCB1-002. Consell de la Ciutat i Ajuntament Modern. D2.017/1B.1 Llibre del Consell. Volum 1b.i-19. Llibre del Consell de 1354-1359, foli XI vers.

3. DURAN 1943, pàgina 17.

4. MIRÓ 2012, pàgina 93.

La custòdia és la gran protagonista de la festa del Corpus / Arquebisbat de Barcelona

Corroboro aquesta hipòtesi el fet que el 1610 els comtes de Lemos van contemplar la processó des d'un cadafal parat a fora l'edifici de la Diputació del General, des d'on la comtessa recollia obsequis lligats al cim d'algunes banderes gremials. El document és molt demostratiu de l'aparat que aquesta oligarquia exhibia per reafirmar la separació del poble ras, mentre aquest poble es disputava ser qui ofería el millor i més original obsequi. Encara que els convits tinguessin lloc dins d'espais privats, el mateix servei i els cronistes s'encarregaven d'ésbombar aquell luxe reservat a uns pocs escollits:

Dijous a 10 de juny, dia del Corpus del Senyor, los comtes de Lemos y la comtessa de Gelves anaren a la Diputació per veurer desde allí la proffessó de la Seu. Estava tota la Diputació tant ben entapissada de sedes y brocats com acostuma. En la capella nova hi havia un docer de brocat ab son estrado de moltes dames. A las quals presidian las senyoras comtessas de Erill y de Montagut. Y la senyora dona Anna de Alentorn, muller de don Hierònym de Alentorn, senyor de Seró, rebia las damas que venian. (...) Al passar la proffessó les banderes de les confraries feian cortesia a la comtesa de Lemos de acostarsi perque prengué los caps de ellas. A la primera no y havia sinó una toya, y donant la condessa dos o tres tirades com no la pogué arrencar diuen que se li mudaren los colors. Y com ho véu la senyora Cicília Casademunt, que entre altres dames nostres estava més prop de la comtesa, s'í acostà y agafà la bandera y ab un ganivet de estotx tallà les lligadures y presentà

la toya a la comtesa. Y de aquí avant la comtesa sabé lo que avia de fer de les demás, folgant-se molt de pendre tapinets, plantofetes, sabates, scudelletes, platas y altres semblants grebòries, y cogombrets y carts dels hortolans. Passada la professó en lo hort de la Diputació los tingueren una merienda bellíssima.⁵

En aquest text és especialment rellevant la menció de la presència de les dones dels estaments privilegiats, per a les quals la mateixa processó també era un acte de lluïment personal —que podia fer-se evident en la indumentària o les joies— i com a esposes i representants dels llinatges que ostentaven. Així mateix, veiem com aplegar les toies de les banderes —fet que recorda antigues maneres cavalleresques— i altres oferiments eren una de les poques funcions «efectives» que realitzaven més enllà del paper de consort, formant part de tot «l'aparat» representatiu.

De fet, el detall dels presents de les banderes era una tradició coneguda i practicada anteriorment a Barcelona; ja es documenta en alguna entrada reial com la de 1585, on la infanta Isabel, filla de Felip II, anava recollint galindaines de la mateixa manera preparades i ofertes.⁶ Però el detall que mostra la voluntat col·lectiva d'aparentar era exhibir fins i tot la pròpia calçadura, que no tothom en tenia. El 1462 es va prohibir que per Corpus «la dita jornada durant la processó algú no anàs per aquella a cavall».⁷

La burgesia trobava també un lloc portant el tàlem quan no hi havia el rei, portant els ciris blancs davant de la custòdia o, en un rang inferior, exercint com a ordenadors de la processó.⁸ El clergat secular i regular hi assistia representant les parròquies i convents respectius. Els gremis van començar amb entremesos i participant oficialment amb els brandons o ciris. L'orgull de portar la bandera devia anar-se esvanint a causa del seu pes i balanç durant un acte força llarg. D'aquesta manera, la recerca del prestigi va anar passant de la servitud al Santíssim Sagrament (els reis catalans solien portar una vara del tàlem o pal·li) fins a la pura representació personal o institucional. L'any 1599 Felip III va situar-se darrere de l'arquebisbe però davant del nunci papal.⁹

El cas és que ja feia alguns anys que els prohoms experimentaven una curiosa reticència a portar el tàlem; segurament preferien estar en algun cadafal saludant els participants i el públic que els convenia —veure i ser vist— que no pas romandre més

El 1462 es va prohibir que per Corpus «la dita jornada durant la processó algú no anàs per aquella a cavall».

La recerca del prestigi va anar passant de la servitud al Santíssim Sagrament fins a la pura representació personal o institucional.

5. PUJADES, volum II, Any 1610, pàgines 159-160.

6. SOLEMNITATS, volum II (1947), pàgines 38-64.

7. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Consell de la Ciutat i Ajuntament Modern. Manuscrits 16-38. *Rúbrica d'ordinacions*, any 1477, foli 43v.

8. SOLEMNITATS, volum I (1930), pàgina 16: «[...] la ordinació de la dita processó és feta per certs honorables canonges e per los honrats obrers e llll ciutadans elegits per los honorables consellers.» Vegeu també MIRÓ 2012, pàgines 93-98.

9. BRUNNIQUER 1912-1916, volum I, pàgina 296.

Les exigències dels monarques i bisbes il·lustrats del segle XVIII per intentar torpedinar tots aquests entremesos tenia fonament i arrel en la comprovació que la part final de la processó, un cop havien desfilat els entremesos, ja no era el focus de l'atenció popular.

dissimulats tot sostenint les barres del cobricel d'una custòdia que atreia més les mirades vers ella mateixa que no pas vers els seus «criats». Per això el 1588 el Trentenari va amenaçar amb la inhabilitació per als càrrecs municipals a tots aquells ciutadans o cavallers qui defugissin la petició dels consellers.¹⁰

I és que la part més atractiva de la processó, aquella que entusiasmava el públic, no era la de les autoritats, sinó la dels entremesos i representacions, especialment els qui obrien el seguici, amb un fort component lúdic. Dels coets del Drac o la Vibra fins als melindros que s'empassava el Lleó, la part final del rogle perdia interès.

En aquest sentit, ben segur que les exigències dels monarques i bisbes il·lustrats del segle XVIII per intentar torpedinar tots aquests entremesos tenia fonament i arrel en la comprovació que la part final de la processó, un cop havien desfilat els entremesos, ja no era el focus de l'atenció popular.

Però a la Barcelona de les acaballes del Barroc no podem deixar de fer esment del baró de Maldà, excel·lent cronista d'entre segles, a cavall del XVIII i el XIX, que ens ofereix també saboroses narracions de la seva vivència del Corpus, que a més ell podia observar des del mirador privilegiat que era el seu palau, al rovell de l'ou de la ciutat de l'època i que considerem que paga la pena reproduir. Pel que fa al Corpus de 1806:

En est matí ha sigut de gran tabola y estreño de gent, com així en lo carrer del Pi, per motiu de la professó del Corpus de la iglesia del Hospital General, ab la anyadidura de molt pagesos y pagesas, mozos y minyonas, atrayent-lus lo anar-hi las bordas il's bordets. Així, las casas del curs de la professó plenas de tota clase de personas en los dos sexos, com així en Casa Cortada, y baix al carrer tota una bancada de bordas del Hospital, las que no anaban a la professó, no se si fins al número de 28, totas ab mantillas blancas desde la eixida de casa a la butiga d'en Thomas Gines-tar. Alguna enramada de fulles de taronger que hi havia en lo carrer, y ginesta, ab alguna altra herba de olor, sent temps ara de olors, com de primavera de estiu.

En quant a la professó ha comensat a passar per lo carrer del Pi a un quart tocat de onse, y finida a 2 quarts de 12, havent-hi anat en son principi los gegants y gegantesses, grans y xics, del Pi, los de Santa Maria y los de la Ciutat, y cop de ballar y donar voltes, per si haurian los gegantes alguna mitja pesseta, y ab tot de ballar devant, no havent-se'ls fet ballar, no han hagut cap mitja pesseta de mon bolsillo, retirant-me dintre per a que no'm vegegan en lo balcó. Ha seguit lo curs

10. BRUNOIER 1912-1916, volum I, pàgina 200.

de molts vanderados y vanderas, y així de lo demás dels bordets, ab un que duya lo petit estandart, pintat lo Sagrament al devant, ab corones de flors en los caps y vestits ab unes com túnics blancas ab cabus y valones, a modo de esclivinas blaves, seguint a estos las minyones, vulgarment las bordes, en sos usuals trages blanchs y blaus, y molt de-cents, corresponents a un tant religiós acte de acompanyar al Santí-sim Sagrament (Alabat per a sempre sia, Amén).¹¹

Tot just un any després, els seus comentaris també són per sucari-hi pa:

En quant a la professó de la tarde [del Pi], que he vista en mon apo-sento, y descansat en est any de anar-hi, tement-me de espentes supra dorsum meum, ab tanta gent y broma de tants forasters [...], ab hora que ha enconrat lo amigo capellà Solanelas als gegants del Pi y de Santa Maria, més no fent-los ballar, sí dexar-los ballar y donar voltes, passant per entre vanderas y vanderados, caminant y no dete-nint-se fins a Casa Cortada, y a mitja hora ha vingut que no'ns trobas ab mossèn Domingo Barnet y doctor Bardolet sucant melindros a las tas-ses, bevent-hi llimonada y sucant després alguns sacalls, o bescuits, ab xocolata, segons quotidiana costum en esta tarde, antes de anar a la professó del Pi, que ha anat molt lluhida en número de vanderas, vanderados ben vestits, portants de atxa, música de paisans ab bom-bo, de Artilleria ítem, ab tots los instruments que usen, la de la Ciutat y dels Ciegs, lo Reverent Clero de la parròquia del Pi, y al devant tots los srs. Oficiais ab atxa, ab son Coronel del Regiment de Borbón, ha-vent-se dit que a quiscú lus ha pagat l'atxa, y tothom ab molta devoció acompanyant al Divino Senyor Sacramentat, y lo gremial ha sigut molt rich de or y plata y flors, preciosa dàdiva que e ha feta ma germana, Baronessa de Rocafort, de son vestit de corte nupcial per las festes del Beato Joseph Oriol, duhent al detras de la professó la cavalleria de Borbón, que hi estava molt bé, de rendiment y respecte ab que és Rey de Reys y Senyor de Senyors.

En esta professó ha anat mon querit fill Rafel, en la linea corres-ponent de nobles y caballers, ab atxa, que per son número feyan molt lluhida esta professó del Corpus de la parròquia, havent sigut obrer quinaire ab los demás en sas respectives classes, y ab molta devoció, modèstia y compostura, com així mon hereu, que han anat a accompa-nyar al Divino Senyor Sacramentat (alabat sia sempre, Amén).¹²

La professó de Corpus no deixava de ser un gran aparador del poder, amb una funció didàctica i doctrinal.

11. AHC: Ms. A-232 Calaix de Sastre, 1806 (1 gen. - 30 juny).

12. AHC: Ms. A-234 Calaix de Sastre, 1807. Agraïm a l'Albert Cortés que ens facilités aquestes dues referències, tan pertinents.

De les seves cròniques en podem extraure aquesta artificiosa «interacció» entre classes socials —pagesos i pageses, mossos i minyones— i la seva pròpia reticència a barrejar-se amb la gernació del carrer. Així mateix, també se li entreveu l'orgull d'assenyalar que el seu fill ja ocupava un lloc d'honor a la processó juntament amb el cos de nobles i cavallers.

En definitiva, doncs, no hem d'oblidar que la processó de Corpus no deixava de ser un gran aparador del poder, amb una funció didàctica i doctrinal, juntament amb una funció programàtica i que se servia fins i tot de l'estètica i la persuasió sensible per introduir-se en el sentiment del poble.

Referències

CARRERAS i CANDI, Francesc i GUNYALONS, Bartomeu (1912-1916). *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*. 5 volums. Barcelona: Henrich y Companyia.

DURAN i SANPERE, Agustí (1943). *La Fiesta del Corpus*. Barcelona: Aymà. «Barcelona Històrica y Monumental».

MIRÓ BALDRICH, Ramon (2012). «La processó del Corpus a Catalunya entre l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna», pàg. 87-117. Dins: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / LXV - Miscel·lània Albert Hauf*, 4. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

PUJADES, Jeroni (CASAS HOMS, Josep M. ed). *Dietari (1601-1630). Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Volums 15 (Volum I, 1601-1605), 16 (Volum II, 1606-1610) i 17 (Volum III, 1621-1625)(1975) i Volum 18 (Volum IV, 1626-1630), publicat el 1976.

DURAN i SANPERE, Agust; SANABRE, Josep (ed.)(1930). *Llibre de les Solemnitats de Barcelona. Vol. I. 1424-1546. Vol. II. 1564-1719*. Barcelona: Institució Patxot, 1930 i 1947 (respectivament).

Reproducció fotogràfica de la Processó de Corpus (coincideix exactament amb la processó del 1807 de Beatificació de Sant Josep Oriol) / Fons Amades / Departament de Cultura